

Nr 64.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående försäljning av till statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse hörande mark m. m.; given Stockholms slott den 31 januari 1930.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över kommunikationsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres frånvaro:

GUSTAF ADOLF.

Th. Borell.

Utdrag av protokollet över kommunikationsärenden, hållet inför Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten i statsrådet å Stockholms slott den 31 januari 1930.

Närvarande:

Statsministern LINDMAN, ministern för utrikes ärendena TRYGGER, statsråden LÜBECK, LUNDAVIK, BORELL, VON STEYERN, MALMBERG, LINDSKOG, BISSMARK, JOHANSSON, DAHL.

Departementschefen, statsrådet Borell anför:

Vid anmälan av frågan om anslag för budgetåret 1930/1931 till utgifter för kapitalökning för statens järnvägar omnämnde jag (statsverkspropositionen, utgifter för kapitalökning, bil. 3, sid. 58), att järnvägsstyrelsen gjort framställning om bemyndigande att nedlägga driften vid statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse i Vislanda socken av Kronobergs län samt om utverkande av riksdagens medgivande till försäljning av de till företaget hörande, för ändamålet inköpta fastigheterna. Jag anförde därvid

Bihang till riksdagens protokoll 1930. 1 saml. 49 häft. (Nr 64.) 247 30 1

tillika, att jag hade för avsikt att längre fram för Kungl. Maj:t anmäla denna fråga.

Jag har nu att upptaga nämnda ärende till behandling.

Efter framställning av järnvägsstyrelsen och sedan försökseldning med torvpulver å statens järnvägar under någon tid pågått i mindre omfattning, anmälde i proposition nr 161 till 1916 års riksdag ett av järnvägsstyrelsen framlagt förslag rörande anordnande av försöksdrift i större skala med torvpulvereldning å lokomotiv. Denna försöksdrift var avsedd att äga rum å linjen Falköping—Nässjö, där lokomotiven till samtliga tåg skulle drivas med pulverbränsle. För ändamålet skulle enligt förslaget inköpas Hästhagens mosse i närheten av Vislanda järnvägsstation, å vilken mosse skulle för statens järnvägars räkning anläggas en torvpulverfabrik.

Kostnaderna för ifrågakvarande anläggning, däri inbegripet utgifter för omändring av erforderligt antal lokomotiv för torvpulvereldning, beräknades uppgå till ett belopp av 1,300,000 kronor, fördelat på följande poster:

	Kronor.
Inköp och planering av mosse	165,000: —
Anläggning av torvpulverfabrik	800,000: —
Patentavgift	25,000: —
Spår från Vislanda till mossen	50,000: —
Utrustning av 18 lokomotiv med apparater för torvpulvereldning	260,000: —
<u>Summa kronor</u>	<u>1,300,000: —</u>

Enligt förslaget skulle vid torvpulverfabrikationens upphörande efter slutavverkning av mossen till anläggningen hörande mark, byggnader och inventarier försäljas.

I överensstämmelse med nu omförmälda förslag hemställde Kungl. Maj:t i berörda proposition, bland annat, att för anläggande av ifrågakvarande torvpulverfabrik samt till omändring av erforderligt antal lokomotiv för torvpulvereldning måtte anvisas ett anslag för år 1917 av 1,300,000 kronor, att utgå av lånemedel, samt att järnvägsstyrelsen måtte bemyndigas att vid torvpulverfabrikationens avslutande försälja till anläggningen hörande mark, byggnader och inventarier.

Riksdagen biföll (skrivelser nr 186 och 275) förslaget om anslag för torvpulverfabrikens anläggande men fann detta anslag böra endast till en mindre del utgå av lånemedel. Genom upplåning syntes allenast böra täckas de belopp, till vilka efter fabrikationens avslutande den inköpta torvmossen och själva fabriksanläggningen kunde värderas, ävensom kostnaden för omändring av det för torvpulvereldningens genomförande erforderliga antalet lokomotiv, vilka belopp beräknades till sammanlagt 390,000 kronor. Återstoden eller 910,000 kronor anvisades alltså av riksdagen att utgå av andra statsinkomster än lånemedel. Beträffande förslaget om bemyndigande för järnvägsstyrelsen att försälja till anläggningen hörande mark m. m. fann riksdagen beslut i denna fråga böra tills vidare anstå.

För anläggningen hava för en kostnad av omkring 187,000 kronor inköpts vissa fastigheter i Vislanda socken, omfattande en areal av tillhopa cirka 339 hektar, varav på själva mossen jämte fast mark för vissa byggnader m. m. belöpa 215 hektar samt på Hästhagens gård med underlydande torp 124 hektar. I arealen ingår åker med 29 hektar och skog med 75 hektar.

Anläggningen har utförts av aktiebolaget Torf i Jönköping enligt entreprenadkontrakt, dagtecknat den 14 juli och den 18 augusti 1916. Entreprenaden skulle enligt kontraktet vara helt slutförd den 1 maj 1917. Slutuppgörelse blev emellertid icke träffad förrän den 21 januari 1921. Från och med sistnämnda år har driften pågått utan mera avsevärda avbrott.

Anläggningens kapacitet var beräknad för en nettoproduktion av 20,000 ton torvpulver per år. Det har emellertid visat sig, att produktionen icke kan uppdrivas mer än till omkring hälften av den avsedda eller högst 10,000 ton årligen. Detta har medfört, att trafiken å försökslinjen icke kunnat helt uppehållas medelst pulvereldade lokomotiv, varför blandad stenkols- och pulverdrift måst tillgripas.

Det för anläggningens utförande beviljade anslaget visade sig icke tillräckligt för ändamålet. Huvudsakligen till följd av efter förslaget framläggande uppkomna allmänna prisstegringar och svårigheter att anskaffa lämplig materiel steg den totala anläggningskostnaden till 1,838,595 kronor 50 öre, vadan en merkostnad av icke mindre än 538,595 kronor 50 öre uppstod. Frågan om täckande av denna merkostnad underställdes 1922 års riksdags prövning, därvid riksdagen med bifall till Kungl. Maj:ts framställning (statsverkspropositionen, utgifter för kapitalökning, bil. 1, punkt 24) medgav, att för gäldande av merkostnaden finge enligt i statsrådsprotokollet angivna grunder tagas i anspråk statens järnvägars förlagsmedel.

Vid statsmakternas beslut om medelsanvisning till anläggningen förutsattes, att det i densamma nedlagda kapitalet skulle amorteras under fabriken livstid samt att det beviljade statsanslaget skulle återbäras vid den tidpunkt, då fabriksdriften efter mossens slutavverkning nedlades. För sådant ändamål skulle efter hand avsättas så stort belopp, att det med säkerhet täckte skillnaden mellan anslagsbeloppet och anläggningens realisationsvärde. I avslutning till denna amorteringsplan hava för amortering av anläggningskostnaden årligen avsatts medel, som beräknats med utgångspunkt från å ena sidan storleken av nämnda kostnad och å andra sidan mängden av den i mossen befintliga avverkningsbara torven. Då, såsom i det följande närmare skall belysas, driftresultatet vid fabriken icke medgivit avsättningar av driftöverskott, hava de för amortering avsatta summorna utgått av statens järnvägars allmänna driftmedel. Intill utgången av år 1929 har för amortering avsatts ett belopp av tillhopa 892,477 kronor 46 öre. Den av förlagsmedel bestridda delen av anläggningskostnaden, 538,595 kronor 50 öre, har sålunda genom avsättningarna helt täckts, och för återbetalning av det år 1916 anvisade statsanslaget har reserverats ett belopp av 353,881 kronor 96 öre, vilket för närvarande ingår i statens järnvägars allmänna rörelsemedel. Den återstående,

ännu ej amorterade anläggningskostnaden utgjorde sålunda vid nämnda tidpunkt 946,118 kronor 4 öre, till vilket belopp anläggningens värde vid samma tidpunkt var bokfört.

Realisationsvärdet av anläggningen jämte därtill hörande fastigheter uppskattas av järnvägsstyrelsen till 125,000 kronor. Vid utgången av år 1929 funnos för reparationsfond vid fabriken avsatta medel till belopp av 101,744 kronor 43 öre. Antagas sistnämnda summor vara tillgängliga för amortering av anläggningskostnaden, skulle det belopp, som ytterligare erfordras för sådan amortering, vid nämnda tidpunkt kunna uppskattas till 719,373 kronor 61 öre.

Under den tid, som fabriksdriften pågått, har fabrikationen icke något år lämnat tillräcklig avkastning för anläggningens förräntning och amortering. Endast ett år — driftsåret 1926—1927, då det åsatta värdet å torvpulvret i hög grad rönt inverkan av den höjning av stenkolspriserna, som föranleddes av den stora kolstrejken i England — har tillverkningen inbringat så mycket, att de rena driftkostnaderna därmed kunnat täckas samt därutöver uppstått visst överskott. Nämnda överskott användes till nedskrivning av värdet å det vid fabriken då ineliggande halvfabrikatet (lufttorkad brännertorv).

Det ekonomiska resultatet av fabrikationen framgår av följande sammanställning, vari nettoöverskott, respektive nettoförlust angivits i avrundade tal:

Driftsår (¹ / ₄ — ³¹ / ₃)	Nettoöverskott (+) resp. nettoförlust (—)
1922—1923	— 46,500
1923—1924	— 23,000
1924—1925	— 26,000
1925—1926	— 20,300
1926—1927	+ 22,000
1927—1928	— 28,600
1928—1929	— 28,400

Vid bedömning av de i sammanställningen ingående siffrorna är att märka, att torvpulverfabrikatet vid användning såsom lokomotivbränsle åsättes det värde, som svarar mot kostnaden för den mängd stenkol, vilken eljest skulle kommit till användning i pulvrets ställe. Hänsyn har sålunda vid driftresultatets beräkning icke tagits till vissa extra kostnader, vilka — såsom av det följande kommer att framgå — äro förenade med pulvrets användning. Ej heller har hänsyn tagits till förräntning eller amortering av det i anläggningen nedlagda kapitalet.

Frågan om torvpulverfabrikationens resultat samt om rörelsens fortsatta uppehållande har upprepade gånger berörts av *överrevisorerna för statens järnvägar*. Redan i sin år 1923 avgivna berättelse om granskning av statens järnvägars räkenskaper och förvaltning för år 1922 framhöllo överrevisorerna

med anledning av det enligt deras mening ganska nedslående ekonomiska resultatet av fabriken drift nödvändigheten av att järnvägsstyrelsen toge ståndpunkt till frågan om driftens fortsättande eller icke under rådande förhållanden. I sin berättelse för år 1927 gjorde överrevisorerna, närmast i anledning av påvisade olägenheter vid torvpulvrets användning såsom lokomotivbränsle, vissa uttalanden, till vilka jag längre fram skall återkomma.

Med anledning av överrevisorernas erinringar i 1923 års berättelse anbefalldes *Kungl. Maj:t* genom beslut den 7 februari 1924 järnvägsstyrelsen att inkomma med utredning, huruvida ett nedläggande av driften tills vidare med vidmakthållande av anläggningen kunde beräknas medföra mindre förlust för statens järnvägar än driftens upprätthållande. Sedan utredning i nämnda hänseende verkställts, fann *Kungl. Maj:t* — då av den verkställda utredningen syntes framgå, att nämnvärd förlust för statens järnvägar genom fortsättande av driften av torvpulverfabriken jämfört med kostnaderna vid nedläggande av driften med vidmakthållande av anläggningen icke skulle komma att uppstå, därest omkostnaderna för driften ytterligare nedbringades — genom beslut den 25 april 1924 gott anbefalla järnvägsstyrelsen att fortfarande under ett år uppehålla driften av fabriken. Tillika föreskrevs, att styrelsen skulle hava att i god tid före nästa torvkampanj inkomma med utredning i fråga om driftens fortsatta uppehållande med hänsyn till då rådande stenkols- och arbetspriser.

Genom särskilda beslut den 3 april 1925, den 19 mars 1926 och den 8 april 1927 anbefalldes *Kungl. Maj:t* — efter det utredning för varje gång verkställts i fråga om driftens fortsatta uppehållande med hänsyn till rådande stenkols- och arbetspriser — fortsatt drift vid fabriken för ett år i sänder.

I skrivelse den 24 februari 1928 gjorde *järnvägsstyrelsen* framställning om bemyndigande att nedlägga driften vid torvpulverfabriken under loppet av år 1929 samt om utverkande av riksdagens medgivande till försäljning av de för företaget inköpta fastigheterna. Till stöd för framställningen anförde styrelsen bland annat följande:

I skrivelse den 19 mars 1927 i liknande ärende hade styrelsen räknat med, att torvpulverdriften under räkenskapsåret $\frac{1}{4}$ 1927— $\frac{31}{3}$ 1928 icke skulle komma att, bortsett från avsättning för amortering, medföra någon direkt driftkostnadsförlust. Resultatet hade emellertid blivit avsevärt sämre än vad i nämnda skrivelse förutsatts. Något mera än en månad återstode visserligen ännu av räkenskapsåret ifråga. Icke förty vore det redan uppenbart, att den direkta driftförlusten komme att röra sig om ungefär 30,000 kronor och detta ehuruval anläggningens omkostnadskonto syntes komma att, i förhållande till närmast föregående räkenskapsår, utvisa en minskning av i runt tal 6,000 kronor.

Anledningen till det nedslående resultatet vore att i allt väsentligt tillskriva för driften synnerligen ogynnsamma väderleksförhållanden. Alltsedan anläggningens tillkomst hade nämligen dessa under intet så otjänliga för framställning och torkning i det fria av det för pulverframställningen erforderliga halvfabrikatet (vanlig lufttorkad brännorv). Den ymniga nederbörden och frånvaron av någon mera sammanhängande torkperiod hade

medfört, att torvberedningen lämnat ett mycket klen resultat såväl kvantitativt som kvalitativt, vilket i sin ordning förorsakat jämförelsevis hög kostnad per enhet inbärgad mängd.

Enär vidare pulverpriset avpassades — i förhållande till respektive bränslevärden — efter priset å stenkol, så hade, då detta sistnämnda pris hållit sig på en jämförelsevis låg nivå, följaktligen den på anläggningen belöpande inkomsten för levererat pulver därtill blivit låg.

Med hänsyn till att driftens ekonomiska utfall sålunda vore intimt avhängigt av faktorer, som undandroge sig ett ens närmelsevis säkert förhandsbedömande, stode styrelsen, då det gällde taga ståndpunkt till ett eventuellt fortsättande av tillverkningen, inför samma vanskligheter som tillförne vid liknade tillfällen. Styrelsen trodde sig dock kunna gå ut ifrån, att någon mera betydande, ytterligare sänkning av kolpriset icke vore att inom närmaste tiden förvänta, och för torvtillverkning sämre väderleksförhållanden än de under torvupptagningssäsongen 1927 rådande syntes knappast vara att befara. Å andra sidan funnes all anledning antaga, att anläggningens omkostnadskonto ej skulle behöva ökas. I ogynnsamt fall skulle ett års fortsatt drift av anläggningen sålunda kunna komma att medföra ungefär samma direkta driftförlust som under räkenskapsåret 1927—1928, d. v. s. omkring 30,000 kronor utöver det belopp, som avsattes i och för anläggningens amortering (6 kronor per ton levererat pulver eller sammanlagt 50,000 å 60,000 kronor per år). Vid oförändrade kolpriser men under förutsättning av någorlunda gynnsamma väderleksförhållanden syntes den förenämnda förlusten icke komma att överskrida 20,000 kronor eller det belopp, som, enligt vad i det följande komme att närmare beröras, årligen skulle erfordras för anläggningens vidmakthållande i händelse av ett temporärt inställande av driften.

Såsom av järnvägsstyrelsen vid upprepade tilfällena tidigare uppgivits, skulle ett vidmakthållande av anläggningen, efter det att driften nedlagts, betinga en årlig kostnad av omkring 20,000 kronor, vari inginge — förutom kostnader för fastighetsskatt och brandförsäkring, för erforderlig vakthållning samt för nödortfött försvarsunderhåll av fabriksanläggningen, pulvertransportvagnar och pulvertern (å utlämningsstationerna) m. m. — även det belopp, som erfordrades för förräntning av de kostnader, som föranleddes av pulverlokomotivens återställande till stenkolseldade lokomotiv.

De olika alternativen beträffande driftens fortsättande eller icke tedde sig i ekonomiskt avseende, skisserade i stora drag, på följande sätt:

1) *Fortsättande av driften.* En ren driftkostnadsförlust på omkring 30,000 kronor måste räknas med såsom möjlig, men det vore icke uteslutet, att den kunde komma att stanna vid ungefär halva beloppet eller möjligen ännu lägre. Utöver direkt driftkostnadsförlust drabbades statens järnvägars räkenskap av en utgift på inemot 60,000 kronor (årlig under omkring 15 år framåt). Alltså ett nettomaximiutlägg av 90,000 kronor, som dock kunde komma att bliva reducerat med ett eller annat tiotusental kronor.

2) *Inställande av driften men vidmakthållande av anläggningen.* Samma årskostnad för amortering som enligt 1) — 60,000 kronor — förutsattes skola uppstå. Därtill komme erforderliga vidmakthållningskostnader, 20,000 kronor, eller sammanlagt 80,000 kronor per år.

3) *Nedläggande av driften och slopande av anläggningen.* Den årliga kostnaden för amortering lika med 1) och 2), d. v. s. 60,000 kronor per år i 15 års tid eller också en engångsavskrivningskostnad av inemot 900,000 kronor. Denna kostnad syntes lämpligen böra kunna påföras stenkolsförlaget. Om den avskreves på en gång, skulle den medföra en höjning i lagerpriset för stenkol av 2 å 2: 50 kronor per ton. Då stenkolslagret för det dåvarande

vore bokfört till en kostnad av 11:20 kronor per ton, komme genom avskrivningen det bokförda lagerpriset att höjas till 13:35 kronor per ton, vilket pris ändock låge på säkra sidan om det pris för nyanskaffning av stenkol och för konsumtionen, som kunde behöva beräknas.

Till det sålunda anförda, som närmast behandlade torvpulverdriften, sedd ur teknisk-ekonomisk tillverkningsynpunkt, komme emellertid vissa med förbrukningen av pulvret förknippade olägenheter, som man trots alla ansträngningar ej lyckats frångå. Torvpulvereldade lokomotiv hade nämligen visat sig vara mindre driftsäkra än vanliga stenkolseldade sådana, vilken omständighet givit anledning till förhållandevis stort antal tåggrubbningar. Vidare hade från olika håll och vid upprepade tillfällen framförts klagomål däröver, att den vid pulvereldningen oundvikliga, relativt starka gnistkastningen vållat olägenheter för resande och för intill banan boende. Erfarenheten hade därutöver givit vid handen, att pulvereldade lokomotiv krävde mera om ock ej väsentligen kostsammare underhåll än koleldade lokomotiv.

Det vore sålunda såväl ur tillverknings- som förbrukningssynpunkt tungt vägande skäl, som talade för ett definitivt nedläggande av driften. De distriktsmyndigheter, vilka hade pulverlokomotivdriftens skötsel sig ålagd, vore också av denna mening. Ett endast temporärt inställande av pulverfabrikationen ansåges av flera skäl icke vara rekommendabelt.

Å andra sidan borde ej förbises, att åtskilligt kunde anföras såsom motiv för ett fortsättande av fabrikationen.

Torvpulverfabriken beredde arbetstillfälle och dymedelst levebröd eller ett väsentligt bidrag till sådant för några hundratal människor, för vilka ett nedläggande av driften utan tvivel skulle komma att medföra olägenheter. Detta vore emellertid en sak, som vore statsbaneaffären såsom sådan ovidkommande.

Det för anläggningen karakteristiska innebure otvivelaktigt ett betydande steg framåt mot »torvproblemets» slutliga, ekonomiskt fullödiga lösning. Fabriken såväl som anordningarna för pulvrets förbränning hade också väckt mycken uppmärksamhet, även långt utanför landets gränser, och hade under årens lopp, särskilt under de första åren efter sin tillblivelse, varit föremål för ett stort antal förfrågningar och studier av in- och utländska teknici. Såvitt järnvägsstyrelsen hade sig bekant, hade de dock hittills ingenstädes länt till efterföljd, och under de senare åren syntes också studieintresset för anläggningen hava avtagit.

Vid ett vägande mot varandra av skälen för och emot ett fortsättande av driften hade styrelsen måst fästa särskilt avseende vid det förhållandet, att varje mera avsevärd förbättring av driftresultatet syntes för framtiden alldeles utesluten. Då det måste anses principiellt oriktigt att upprätthålla en drift, vilken måste beräknas alltid förlustbringande, hade styrelsen därför funnit sig böra förorda det alternativ, som förorsakade statsbaneaffären den minsta kostnaden, nämligen ett definitivt nedläggande av anläggningen.

Vid anmälan den 9 mars 1928 av järnvägsstyrelsens framställning förklarade *Kungl. Maj:t*, samtidigt som styrelsen anbefalldes att fortfarande under ett år uppehålla driften av fabriken, att *Kungl. Maj:t* beträffande frågan om fabriken definitiva nedläggande ville framdeles efter ytterligare utredning meddela beslut.

I anledning av järnvägsstyrelsens skrivelse inkommo till *Kungl. Maj:t* vissa framställningar i ämnet. Sålunda hemställde *representanter för arbetarna vid fabriken*, att något nedläggande av densamma ej måtte ifrågakomma

och framhöllo därvid bland annat den arbetslöshet, som skulle följa av nedläggandet. *Aktiebolaget Torf i likvidation* utvecklade i en skrift utförligt de skäl, som enligt bolagets mening talade för fortsatt uppehållande av torvpulverfabriken, och uppehöll sig därvid särskilt vid fabriken betydelse såsom ett led i arbetet på torvproblemets lösning.

Över järnvägsstyrelsens framställning avgåvos vidare infordrade utlåtanden av domänstyrelsen samt länsstyrelsen i Kronobergs län.

Domänstyrelsen, som ansåg sig endast böra ingå på frågan om försäljning av fastigheterna, meddelade i utlåtande den 16 maj 1928 att styrelsen, med hänsyn till skogsmarkens obetydliga omfattning och då fastigheterna icke vore belägna intill eller i närheten av någon domänfonden tillhörig egendom, icke hade något intresse av att desamma överlättes till domänverket,

Länsstyrelsens utlåtande, dagtecknat den 30 juni 1928, innehöll huvudsakligen följande:

Enligt av fabriksledningen lämnade uppgifter hade under åren 1925—1927 vid anläggningen varit anställda i medeltal under månaderna maj—september 155 arbetare och under övriga månader 48 arbetare. Under år 1927 hade de vid anläggningen utbetalda avlöningarna uppgått till 149,164 kronor 85 öre. Anläggningen vore således efter ortens förhållanden av betydande omfattning. Därest driften skulle nedläggas, skulle helt visst stora svårigheter möta för de vid anläggningen anställda arbetarna, av vilka flera grundat egna hem på platsen, att förskaffa sig andra arbetsmöjligheter. För beredande av nödhjälpsarbeten eller vidtagande av motsvarande åtgärder i fall, där sådant funnes påkallat, skulle i så fall stat och kommun nödgas vidkännas utgifter, som måhända för någon tid framåt komme att i väsentlig mån motsvara det belopp, vartill förlusten kunde beräknas uppgå vid driften fortsatta uppehållande. För Vislanda kommun skulle ett nedläggande av driften därjämte förorsaka svårigheter dels direkt genom minskad skatteinkomst och dels indirekt genom minskad omsättning inom kommunen, där arbetarna verkställde inköp av för dem behövligen förnödenheter.

Vid sidan av dessa omständigheter, som mera direkt visade olägenheterna av driften nedläggande, syntes det länsstyrelsen, som om jämväl andra skäl skulle tala för ett fortsatt uppehållande av verksamheten. Anläggningen vore enligt sakkunnigas uppgift den främsta av sitt slag i landet och möjligheten vore ju icke utesluten, att under ett fortsättande av verksamheten med den sakkunniga ledning och den övade arbetarstam, som nu förefunnes, värderika rön skulle kunna göras för en mera slutlig lösning av torvbränslefrågan. Komme å andra sidan anläggningen att nedläggas, skulle därvid enligt järnvägsstyrelsens beräkningar erhållas ett i förhållande till de betydande anläggningskostnaderna synnerligen ringa realisationsvärde.

Beträffande utsikterna att nedbringa den förlust, som järnvägsstyrelsen beräknat vid driften fortsättande eller ungefär 20,000 kronor årligen, fränsett amorteringskostnad, förutsatte länsstyrelsen, att av aktiebolaget Torf härutinnan framhållna synpunkter bleve föremål för övervägande.

Enligt vad länsstyrelsen inhämtat, inginge bland de beräknade utgifterna skatter till ett belopp av ungefär 4,000 kronor årligen. Dessa skatter syntes från och med år 1928 komma att betydligt minskas till följd därav att 1928 års fastighetsprövningsnämnd nedsatt taxeringsvärdet å Hästhagens mosse och torvpulverfabrik från 747,900 kronor till 398,600 kronor. Denna ned-

sättning i taxeringsvärdet föranledde en minskning i de årliga skatteutgifterna av minst 1,700 kronor.

Vidare ville länsstyrelsen erinra, att driften under de senaste åren medgivits skola fortvara endast för ett år i sänder. Utsikterna att ernå ett i ekonomiskt avseende mera tillfredsställande resultat — vare sig genom eventuellt tillvaratagande av biprodukter vid fabrikationen eller genom nedbringande av utgifterna — syntes emellertid få anses större, om säkerhet vunnos för driftens fortsättande för någon längre tid framåt. Särskilt vore att beakta, att det ekonomiska resultatet i ej oväsentlig mån påverkades av stenkolsprisets läge. Detta pris vore för närvarande mycket lågt, och möjligheten att enbart genom en pridförhöjning härvidlag ernå ett förbättrat resultat syntes därför ingalunda vara utesluten. Enligt från fabriksledningen lämnad uppgift skulle sålunda en höjning av stenkolspriset med 1 krona 50 öre per ton betyda en ökad inkomst för anläggningen med inemot 10,000 kronor. Överhuvud syntes det länsstyrelsen därför kunna ifrågasättas, huruvida det kunde anses förtänksamt att definitivt nedlägga anläggningen, innan större säkerhet vunnos beträffande stenkolsmarknadens framtida läge.

Under hänvisning till vad sålunda anförts ville länsstyrelsen tillstyrka ett fortsatt uppehållande av driften. Därest bemyndigande därtill ansåges böra lämnas allenast för viss tidsperiod, syntes det önskvärt, att denna ej begränsades i den grad, som under senaste tiden skett, utan sattes till förslagsvis fem eller tio år. Det syntes emellertid rimligt, om järnvägsstyrelsen för den förlust, som kunde uppstå å driften, kunde beredas ersättning av särskilda medel, som för ändamålet ställdes till förfogande.

I skrivelse den 6 februari 1929 framlade *järnvägsstyrelsen* ytterligare utredning i ämnet. I denna skrivelse erinrade styrelsen till en början om vad *överrevisorerna* för statens järnvägar i sin berättelse för år 1927 uttalat i frågan samt om styrelsens utlåtande i anledning därav. Överrevisorerna hade i berättelsen bland annat berört de av järnvägsstyrelsen i skrivelsen den 24 februari 1928 omförmälda olägenheterna vid torvpulvrets användning som lokbränsle samt därutinnan anført, att om nämnda olägenheter vid en närmare undersökning skulle visa sig verkligt betydande, intresset för statens järnvägars del av ett fortsatt bedrivande av denna från början såsom ett försök i stor skala karakteriserade fabriksrörelse givetvis till stor del bortföle. Om trots ett uppenbart påvisat sådant förhållande det skulle ur allmänna synpunkter — varvid främst syntes komma i betraktande de ekonomiska följderna av arbetarstammens iråkade arbetslöshet — befinnas önskvärt att bibehålla driften vid fabriken, syntes näppeligen de därav förorsakade förlusterna böra belasta statens järnvägar. Järnvägsstyrelsen hade i sitt utlåtande över överrevisorernas berättelse anført, bland annat, att beträffande de med torvpulvrets användning förknippade olägenheterna ingen ändring till det bättre vore att anteckna eller förvänta samt att ur såväl kostnads- som användningssynpunkt ingenting inträffat, som kunde vara av karaktär att rubba styrelsens i framställningen den 24 februari 1928 intagna ställning.

I skrivelsen den 6 februari 1929 anförde järnvägsstyrelsen — efter redogörelser för driftresultatet under det senaste verksamhetsåret samt för ställ-

ningen å fabriken anläggningskonto vid ingången av år 1929 m. m. — huvudsakligen följande:

Den mångåriga erfarenhet, styrelsen numera sutte inne med beträffande förutsättningarna för och de ekonomiska möjligheterna hos anläggningen ifråga, hade ingivit styrelsen den bestämda uppfattningen, att varje utsikt för fabriken att kunna själv förränta och amortera det i densamma nedlagda kapitalet måste anses utesluten, och det syntes vara tvivel underkastat, om situationen någonsin kunde ändras därhän, att ens de rena driftkostnaderna kunde beräknas komma att mera kontinuerligt täckas av fabriken inkomster. Detta gällde givetvis med utgång från de möjligheter statens järnvägar hade att använda sig av fabriken produktion, nämligen såsom lokbränsle, därvid styrelsen ansåge sig under alla förhållanden böra åsätta produktionen det värde, som svarade mot kostnaden för den mängd stenkol, som eljest skolat komma till användning i pulvrets ställe.

Utöver det sålunda framkonstruerade egentliga pulvervärdet hade man emellertid vid pulverlokdriften att taga hänsyn till en hel del av denna såsom sådan förorsakade extra kostnader. Enligt vad vederbörande distriktschef utrett uppginge den totala årliga kostnaden vid torvpulverdriften till 52,000 kronor mera än som skulle belöpt sig på motsvarande drift med stenkolseldade lok.

Det direkt beräkneliga ekonomiska resultatet vore sålunda och syntes av allt att döma alltjämt förbliva nedslående, och styrelsen funne därför sakens ekonomiska innebörd avgjort tala för ett nedläggande, huru allvarlig den åtgärden än vore. Men det vore ej nog med detta motiv, utan åtgärden motiverades än ytterligare av de olägenheter av olika slag, som oundgängligen vore förknippade med pulvereldning på lok.

En »blandad drift», sådan den vore och med nödvändighet måste vara å en linje som här, med vanliga koleldade lok jämsides med torvpulvereldade, vore helt naturligt ej lycklig. Den nödvändiggjorde ett avdelande och iståndhållande av ett större totalt antal lok än som normalt behövt ske, vilket i sin ordning droge med sig i samma grad ökade kostnader för tillsyn och underhåll.

Därtill komme, att driftstörningarna trots alla vidtagna åtgärder uppginge till alltför högt antal å den med torvpulvereldade lok betjänade tågörelsen samt att många klagomål framkommit, att pulverstoff inträngde i tågens vagnar och generade de resande. Även intill järnvägen närboende hade vid upprepade tillfällen beklagat sig över olägenheter, som vållats genom gnistkastning från pulverloken.

Då järnvägsstyrelsen väge de ringa skäl, som talade för ett fortsättande av torvpulverdriften, mot dem, som talade mot ett sådant, hade styrelsen icke kunnat komma till ändrad uppfattning i frågan utan funne sig böra vidhålla sin i skrivelsen den 24 februari 1928 intagna ståndpunkt.

Efter det en ny skrift i ämnet inkommit från ombud för arbetarna vid torvpulverfabriken, anbefalldes *Kungl. Maj:t* genom beslut den 22 februari 1929 järnvägsstyrelsen att i avvaktan å prövning av frågan om fabriken nedläggande fortfarande under ett år uppehålla driften vid densamma.

Ärendet har därefter, till följd av remisser, blivit föremål för yttranden av kommerskollegium och av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap.

Kommerskollegium, som inhämtat yttrande av förste torvingenjören, har för egen del i utlåtande den 19 mars 1929 anfört huvudsakligen följande:

Utginge man från de förutsättningar, som låge till grund för järnvägsstyrelsens antaganden beträffande det sannolika resultatet av fortsatt drift vid fabriken, syntes några erinringar icke kunna med fog framställas mot dessa antaganden.

Emellertid syntes enligt kollegii förmenande hänsyn böra tagas till vissa faktorer utöver de av järnvägsstyrelsen anförda, som kunde väntas komma att medföra en viss förbättring av ifrågavarande driftsresultat.

Enligt vad som framginge av länsstyrelsens yttrande i ärendet, skulle en höjning av stenkolspriset av allenast 1 krona 50 öre per ton innebära en ökad inkomst för anläggningen med inemot 10,000 kronor. Järnvägsstyrelsen syntes dock för sin del ej räkna med någon nämnvärd höjning beträffande stenkolspriset under de närmaste åren.

Enligt vad officiella siffror gäve vid handen, hade det under 1928 vid olika marknadsplatser i England gällande priset å stenkol understigit det under 1913 noterade samtidigt som den allmänna varunivån i övrigt överstigit den sistnämnda är gällande med 40 à 50 %. Av på senaste tiden i olika facktidsskrifter förekommande yttranden framginge emellertid, att man inom sakkunniga kretsar i England börjat alltmera hysa den uppfattningen, att nedgången beträffande stenkolspriset numera nått botten och att i stället en viss stegring kunde förväntas inträda. Från september månad 1928 hade stenkolspriset i England även visat stadigt stigande tendens, men det syntes ännu vara för tidigt att avgöra, om vändpunkten i priskurvan redan passerats eller om stegringen endast varit av tillfällig art.

Därest dessa förhållanden såges mot bakgrunden av de inom olika kol-exporterande länder pågående försöken att genom internationella överenskommelser ernå en stabilisering av exportmarknaden och stenkolspriset, syntes fog finnas för att — om och när ett resultat härutinnan uppnåddes — räkna med en något högre prisnivå beträffande sagda produkt.

Kollegium finge vidare framhålla den möjlighet till en, såvitt det ville synas, ej oväsentlig merinkomst, som, enligt vad förste torvingenjörens utredning gäve vid handen, syntes kunna ernås genom ett tillgodogörande av den vid torvpulvertillverkningen såsom biprodukt erhållna torvfibern även som genom avsättning av torvpulver för tillverkning av briketter.

Utan att underskatta de av järnvägsstyrelsen framförda skälen funne sig kollegium dock, med hänsyn till vad nu anförts samt vad handlingarna i ärendet eljest innehölle till stöd för uppfattningen, att torvpulverfabrikationen borde fortsättas, icke kunna förorda, att ifrågavarande fabrikation för närvarande nedlades.

För ett närmare bedömande, om och i vad mån en stadigvarande förbättring av det ekonomiska driftresultatet på de av kollegium antydda grunderna vore att räkna med, syntes det vara erforderligt att utsträcka tiden för den fortsatta driften under en följd av år. I enlighet med vad förste torvingenjören föreslagit, syntes fem år utgöra den kortaste tid, som härvidlag borde ifrågakomma.

Rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap har överlämnat en på kommissionens uppdrag av bergsingenjören A. Hallbäck verkställd ingående teknisk utredning i ärendet. Under återopande av denna utredning, rörande vars innehåll jag får hänvisa till handlingarna i ärendet, har kommissionen i sitt utlåtande, dagtecknat den 3 juni 1929, anfört i huvudsak följande:

Under de senaste fem åren hade tillverkningen av torvpulver vid Vislandafabriken i medeltal uppgått till 8,120 ton årligen, vilka i bränslevärde motsvarade ungefär 5,000 ton stenkol. För jämförelses skull finge anföras, att bränslevärdet av Sveriges totala bränsleförbrukning under åren 1925—1927 uppgått till i medeltal 7,200,000 ton stenkol, varav torvpulvret representerat endast 0.7 pro mille. Ur synpunkten av landets bränsleförsörjning kunde därför torvpulvret sägas bliva av någon egentlig betydelse endast i den mån som möjlighet funnes för produktionens utökning.

Såväl enligt den utredning, vilken lämnats av järnvägsstyrelsen, som enligt den, vilken utförts av bergsingenjören Hallbäck, kunde man vid Vislandafabriken endast räkna med årlig tillverkning av högst 10,000 ton, d. v. s. med en ökning av icke fullt 20 % utöver medeltillverkningen under de senaste åren. Beträffande möjligheten att vid behov anlägga nya torvfabriker anförde ingenjör Hallbäck dels att endast ett fåtal mossar i vårt land ifråga om storlek och beskaffenhet samt belägenhet uppfyllde de fordringar, som måste ställas på en mosse, lämplig för uppförande av en torvpulverfabrik, dels att tiden för en ny torvpulverfabriks uppförande måste beräknas till i gynnsammaste fall ett år men sannolikt ett och ett halvt år. Det borde i detta sammanhang erinras om att Vislandafabrikens uppförande krävt en tid av mer än fyra år och att dess tillverkning ej kommit igång, förrän kristidens bränslesvårigheter redan varit överständna.

Möjligheterna för en utökning av torvpulvertillverkningen inom en sådan tidsperiod, som man i detta sammanhang måste räkna med, vore sålunda synnerligen begränsade.

Enligt vad rikskommissionen erfarit från chefen för generalstaben, vore ur militär synpunkt intet att erinra mot ett nedläggande av torvpulverfabriken, så länge statens järnvägars kolförråd uppehölls vid den storlek, som föreskrivits. En ökning av detta förråd med omkring 6,000 ton stenkol, motsvarande ett års maximiproduktion av torvpulver, skulle, räknat efter gällande stenkolspris och en räntefot av 6 procent, draga en kostnad av ej fullt 6,000 kronor. I samband härmed kunde anföras, att årliga driftförlusten å torvpulverfabriken uppginge till 25,000 kronor, vartill syntes böra läggas 10,000 kronor, motsvarande 8 procent å anläggningens realisationsvärde, som av järnvägsstyrelsen uppskattats till 125,000 kronor.

Om sålunda vad nyss anförts gäve vid handen, att torvpulvret icke kunde tillmätas någon egentlig betydelse för landets försvarsberedskap, så behöfde detta icke innebära, att befintliga torvtillgångar under kritiska förhållanden icke kunde utnyttjas för framställning av ett bränsle, användbart inom industri och hushåll. Såsom framhölls av ingenjör Hallbäck i hans inlaga, erbjöde användningen av stycketorv, som ju vore det vanligaste sättet för torvförekomsternas utnyttjande, synnerligen stora fördelar även ur beredskapssynpunkt. Framställningssättet vore betydligt enklare; de erforderliga upptagningsmaskinerna kunde tillverkas och levereras med en tidsutdräkt av endast ett halvt år; de vore vidare betydligt lättare att sköta och mera driftsäkra än en torvpulverfabrik. Vidare vore de behöfliga omställningarna hos förbrukarna mindre omfattande och lättare att utföra vid övergång från stenkol till stycketorv än från stenkol till torvpulver. Stycketorven hade emellertid en något lägre verkningsgrad än torvpulvret, vilket bland annat medförde en något nedsatt körhastighet hos de med stycketorv framförda tågen. Denna omständighet syntes medföra, att stycketorven icke vore ett under alla förhållanden användbart lokomotivbränsle, utan att man i stället finge utnyttja den inom industri och hushåll, där den sålunda med fördel skulle kunna ersätta stenkålet. Vid sin utredning av landets bränslefråga med hänsyn till försörjningen vid krig, krigsfara och andra utomordentliga

förhållanden komme rikskommissionen givetvis att beakta de möjligheter, som stycketorvens användning erbjöde.

Rikskommissionen finge sålunda framhålla, att den ur sin synpunkt icke hade anledning att motsätta sig ett nedläggande av statens järnvägars torvpulverfabrik i Vislanda.

Sedan *järnvägsstyrelsen* anbefallts att avgiva förnyat utlåtande i ärendet med anledning av vad däri förekommit, sedan styrelsen yttrade sig den 6 februari 1929, har styrelsen i utlåtande den 20 juni 1929 uttalat bland annat följande:

Trots det att alla efterhand uppdykande möjligheter att söka på ett tillfredsställande sätt komma till rätta med saken blivit ingående skärskådade och medkalkylerade, hade styrelsen fått en alltmera bestämd uppfattning om utsiktslösheten för fabriken att själv någonsin kunna förränta och amortera det i densamma investerade kapitalet och om den mycket ringa sannolikheten för att den ens, åtminstone mera kontinuerligt, skulle kunna förmå tillfullo täcka sina rena driftkostnader med de i och med pulverleveransen inflytande inkomsterna. Vad pulverförbrukningen anginge, hade det icke blivit möjligt förekomma att betydande, av densamma försakade merkostnader tillkommit, varjämte de olägenheter, som genom densamma vållades tågdriften och de av denna berörda människorna, varit och av allt att döma alltjämt måste förväntas bliva så stora, att ett bagatelliserande eller rent av åsidosättande av desamma icke kunde vara försvarligt.

De inlagor i ärendet, över vilka järnvägsstyrelsen nu hade att uttala sig, hade på intet vis förmått rubba styrelsens uppfattning om själva sakfrågan, i det att desamma icke på någon punkt gäve anvisning på någon faktiskt föreliggande realiserbar framkomstmöjlighet, som järnvägsstyrelsen icke redan på det mest ingående sätt tagit under omprövning. Vad anginge frågan om olägenheterna med pulverförbrukningen, hade denna fråga, som för styrelsen vore den icke minst viktiga, icke någonstädes blivit annat än i förbigående berörd.

De av kommerskollegium omhandlade faktorer, som kommit kollegium att finna sig icke kunna förorda fabriken nedläggande, vore ingalunda, såsom kollegium syntes förutsätta, av järnvägsstyrelsen obeaktade. Den påpekade möjligheten till en stegring i kolpriset föreläge givetvis, men enligt styrelsens uppfattning saknades varje anledning att räkna med så stor stegring, att denna ens närmelsevis skulle kunna föranleda däremot svarande tillräcklig höjning av pulverpriset, för att av pulverfabrikationen och pulvereldningen föranledd driftkostnadsförlust, respektive merkostnad, fördelade på cirka 7,500 ton, kunde därmed täckas. De av kollegium vidare anförda möjligheterna att ernå merinkomst genom tillvaratagande och försäljning av torvfiber samt genom leverans av pulver till briketteringsverk erbjöde dessvärre inga utsikter till mera påtagligt ekonomiskt utbyte. Inledda förhandlingar med spekulanter å fibern hade icke blivit av dessa fullföljda av skäl, som ej vore för styrelsen kända. Försäljningen ifråga skulle emellertid i lyckligaste fall knappast kunna inbringa mera än omkring 4,000 kronor per år. Firman, som skulle inköpa pulver i och för briketttillverkning, hade icke ens lyckats komma ordentligt igång med tillverkningen och syntes även för framtiden vara urständsat till därtill. Genom briketteringen ökades icke varans inneboende värmevärde, men briketterna skulle möjligen kunna förväntas i sin egenskap att vara ett mera lätthanterligt bränsle än pulver och sålunda mera begärligt betinga ett något högre pris i bränslemarknaden.

De av företagaren ifråga vunna erfarenheterna därvidlag syntes emellertid av allt att döma knappast giva belägg härför.

Vad här anförts beträffande kommerskollegii uttalande gällde även beträffande det av länsstyrelsen gjorda inlägget, i vad detta berörde företagets tekniskt-ekonomiska sida. Vad däri och i övriga inlagor anförts beträffande den inverkan på arbetsmarknaden och på vissa kommuners och dessas innevänares ekonomiska ställning, som ett nedläggande av fabriken skulle medföra, ansåge sig styrelsen sakna anledning ingå på utöver vad som framhållits redan i styrelsens tidigare framställningar.

Det av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap avgivna uttalandet och den till grund därför liggande utredningen av bergsingenjören A. Hallbäck vore i allt huvudsakligt av sådan innebörd, att styrelsen funne sig kunna giva sin fulla anslutning till desamma.

Vad slutligen anginge den av aktiebolaget Torf i likvidation avgivna inlagan, så funne styrelsen, att en hel del av de i densamma anförda sifferuppgifterna, beräkningarna och uppgifterna i övrigt vore så lösliga och hade så litet med den påtagliga verkligheten att skaffa, att ett ingående bemötande därav knappast kunde vara påkallat, och detta så mycket mindre som helt säkert ingenting stode att därigenom vinna för spridande av ökat ljus över frågan.

Slutligen har infordrat utlåtande den 31 augusti 1929 avgivits av *riksräkenskapsverket*, som därvid yttrat:

Riksräkenskapsverket funne den av järnvägsstyrelsen framförda argumenteringen för torvpulverfabrikens definitiva nedläggande övertygande. I överensstämmelse härmed finge riksräkenskapsverket tillstyrka, att järnvägsstyrelsen bemyndigades nedlägga torvpulverfabriken under år 1930.

Vad beträffade frågan om eventuell försäljning av de till företaget hörande fastigheterna, hade riksräkenskapsverket intet att erinra mot järnvägsstyrelsens förslag, att riksdagens medgivande till en dylik försäljning måtte utverkas.

Riksräkenskapsverket ville emellertid framhålla, att därest det ur andra synpunkter än dem, järnvägsstyrelsen hade att tillvarataga, skulle anses önskligt att fabriksanläggningen med tillhörande område tillsvidare behölles i statens hand, kostnaderna därför ej längre borde belasta statens järnvägars konto utan uppföras i riksstaten, närmast under tionde huvudtiteln (avd. D).

Riksräkenskapsverket överginge härefter till att yttra sig angående den vid en nedläggning av fabriken och försäljning av tillhörande fastigheter uppkommande frågan om återbetalning av det statsanslag, som utgått till statens järnvägar i och för anläggningen ifråga.

I 1917 års riksstat hade för ändamålet anvisats 1,300,000 kronor, därav 390,000 kronor att täckas av lånemedel och 910,000 kronor att täckas av andra statsinkomster. Den totala anläggningskostnaden hade emellertid uppgått till 1,838,595 kronor 50 öre. Den för täckning av det överskjutande kostnadsbeloppet erforderliga summan hade tagits i anspråk från statens järnvägars förlagsmedel.

Enligt den uppställda amorteringsplanen skulle anläggningskostnaden amorteras i den ordningen, att i första hand det ur statens järnvägars förlagsmedel disponerade beloppet återbures. Statsanslaget skulle återbetalas vid den tidpunkt, då fabriksdriften efter mossens slutavverkning nedlades, och skulle för sådant ändamål efterhand avsättas så stort belopp, att det

samma med säkerhet täckte skillnaden mellan det anslagna beloppet och anläggningens realisationsvärde.

Intill utgången av år 1928 hade till amortering av torvpulverfabriksanläggningen avsatts dels förenämnda ur statens järnvägars förlagsmedel disponerade belopp, dels ytterligare ett belopp av omkring 312,000 kronor, vilka avsättningar utgått från statens järnvägars övriga inkomster och följaktligen i motsvarande grad minskat statens järnvägars för inbetalning till statsverket disponibla överskott.

Vid ett nedläggande av torvpulverfabriken år 1930 samt efter försäljning av tillhörande fastigheter skulle för återbetalning av statsanslaget, 1,300,000 kronor, till förfogande stå — utom förenämnda belopp om 312,000 kronor — dels den avsättning för amortering, som ägde rum under år 1929, dels det bokförda värdet av fabriken reparationsfond, dels slutligen anläggningens realisationsvärde samt värdet av ineliggande lagerbehållningar. Det sammanlagda för återbetalning av statsanslaget sålunda disponibla beloppet syntes med ledning av de av järnvägsstyrelsen meddelade siffrorna kunna uppskattas till omkring 600,000 kronor. Den del av statsanslaget, för vilken vid ett nedläggande av verksamheten under år 1930 täckning saknades, skulle alltså uppgå till omkring 700,000 kronor. Beträffande täckningen av sistnämnda restbelopp förutsatte järnvägsstyrelsen, att densamma genomfördes på så sätt, att beloppet påfördes statens järnvägars stenkolsförlag. Med hänsyn till att stenkolslagret för närvarande vore bokfört till ett relativt lågt pris, skulle den höjning av lagerpriset, som bleve en följd av en dylik anordning, ändock icke höja nämnda pris till den gräns, vid vilken nyanskaffning av stenkol beräknas komma att äga rum.

Den av järnvägsstyrelsen sålunda planerade formen för uppbringande av medel till återbetalning av det för anläggande av torvpulverfabriken m. m. anvisade riksstatsanslaget funne riksräkenskapsverket sig vid för handen varande omständigheter kunna tillstyrka. Riksräkenskapsverket förutsatte härvid, att det till 1,300,000 kronor uppgående statsanslaget efter driftens nedläggande och tillhörande fastigheters försäljning återbetalades till statsverket, varvid 390,000 kronor ställdes till riksgäldskontorets förfogande.

Såsom den lämnade redogörelsen visar, har ifrågavarande tillverkning avsetts att utgöra en försöksdrift i stor skala i syfte att praktiskt utröna möjligheterna för tillgodogörande av torv i pulverform såsom lokomotivbränsle. Vid anläggningens tillkomst ansåg man sig — uppenbarligen delvis under intrycket av då rådande krisförhållanden å bränslemarknaden — hava grundad anledning antaga att försöket skulle, i varje fall i ekonomiskt hänseende, giva tillfredsställande resultat. Denna förhoppning har emellertid under den tid av nio år, varunder försöket nu pågått, visat sig icke kunna infrias.

Det är huvudsakligen två skäl, vilka — i den mån erfarenheter samlats och möjlighet därigenom beretts till ett allsidigt bedömande av frågan — föranlett järnvägsstyrelsen att påyrka torvpulvertillverkningens nedläggande. Det ena av dessa huvudskäl tager sikte på själva pulverframställningen och dennas utfall i ekonomiskt avseende, medan det andra hänför sig dels till en del av torvpulvereldningens handhavande föranledda merkostnader i jämförelse med vanlig stenkolseldning, dels ock till vissa med torvpulverdriften förenade rent trafiktekniska olägenheter.

Departements-
chefen.

I förstnämnda avseende giver den förebragta utredningen vid handen, att fabriken under sin tillvaro icke något år lämnat tillräcklig avkastning för anläggningens förräntning och amortering samt endast ett år inbringat så mycket, att de rena driftkostnaderna kunnat täckas och viss avskrivning å värdet av då ineliggande halvfabrikat möjliggjorts. Vid bedömande av frågan om fortsatt drift får visserligen icke förbises, att det ekonomiska utfallet av fabriksrörelsen till stor del är avhängigt av så svårberäkneliga faktorer som väderleksförhållandena och prisläget å stenkol. I avseende härå må omnämnas, att det ekonomiska resultatet av fabrikationen under det nu snart tilländalupna verksamhetsåret tack vare såväl någon stegring i inköpspriset å stenkol — detta pris utgjorde, cif Malmö, den 1 oktober 1928 18 kronor 1 öre och den 1 oktober 1929 21 kronor 59 öre per ton — som ock den för lufttorkning av torv ovanligt gynnsamma väderleken under sommaren 1929 väntas bliva något bättre än under de närmast föregående åren. Den direkta driftkostnadsförlusten beräknas nämligen, enligt vad jag inhämtat, för innevarande räkenskapsår komma att stanna vid omkring 13,000 kronor. Även med beaktande av nyssberörda faktors växlande inverkan lär dock den erfarenhet, som vunnits under den jämförelsevis långa försökstiden, vara av beskaffenhet att giva stöd för järnvägsstyrelsens bestämda uppfattning om osannolikheten av att torvpulverfabrikationen skall kunna, åtminstone mera kontinuerligt, med de genom pulverleveranser inflytande inkomsterna ens täcka sina egna driftkostnader, än mindre därutöver förränta och amortera anläggningskostnaderna. Härför måste i varje fall förutsättas omkastningar av prisförhållandena å stenkolsmarknaden av en betydighet, varmed man näppeligen har anledning att räkna. Då under fabriksrörelsens bedrivande redan gjorts stora ansträngningar för nedbringande av tillverkningskostnaderna, vilket även vitsordats av statens järnvägars överrevisorer, lär man icke heller kunna räkna med att på denna väg vinna nämnvärd förbättring i det ekonomiska utbytet av tillverkningen.

De av järnvägsstyrelsen åsyftade merkostnader i tågdriften, som förorsakas av torvpulvereldningen i jämförelse med stenkolseldning, hänföra sig, enligt vad jag inhämtat, bland annat till utgifter för underhåll medelst slipersved av ångtryck å lokomotiven och för reparation samt periodiska revisioner, provning och upprensningar av de särskilda anordningarna för torvpulvereldning ävensom till vissa personalkostnader. Ifrågavarande extra kostnader hava beräknats till omkring 25,000 kronor årligen, vilket belopp jämte uppskattad genomsnittlig driftförlust ingår i den i järnvägsstyrelsens skrivelse den 6 februari 1929 angivna årliga merkostnadssumman av 52,000 kronor. Delvis äro de åsyftade merkostnaderna för tågdriften föranledda av nödvändigheten att å försökslinjen uppehålla blandad stenkols- och torvpulverdrift, ett förhållande som i sin tur orsakas av att fabriken kapacitet icke, såsom vid anläggningens beslutande förutsattes, kunnat uppbringas till den årsproduktion som skulle erfordras för odelad torvpulverdrift.

Till nu omförmälda, av torvpulvertillverkningen och torvpulvereldningen föranledda ekonomiska förluster komma slutligen vissa av järnvägsstyrelsen

påpekade trafiktekniska olägenheter, vilka enligt styrelsens mening äro av den art, att de icke böra underskattas och av vilka särskilt den ringa driftsäkerheten hos torvpulvereldade lokomotiv synes mig förtjäna beaktande.

I betraktande av samtliga nu berörda förhållanden och icke minst med hänsyn till de praktiska olägenheter, som visat sig vara förbundna med torvpulvrets användande för tågtrafiken, har jag lika med järnvägsstyrelsen måst finna starka skäl tala för att ifrågavarande försöksdrift ej längre fortsättes utan att denna för statsbaneföretaget förlustbringande rörelse helt nedlägges. Efter samråd med chefen för handelsdepartementet och under hänvisning till resultatet av den utredning, som verkstälts av rikskommissionen för ekonomisk försvarsberedskap, finner jag tillräcklig anledning ej föreligga att för andra syften än statens järnvägars fortfarande i statens hand bibehålla och vidmakthålla fabriksanläggningen. Vid sådant förhållande och då de för anläggningen inköpta fastigheterna efter torvpulvertillverkningens upphörande icke synas vara erforderliga för något statligt ändamål, tillstyrker jag att, på sätt järnvägsstyrelsen föreslagit, såväl fastigheterna som samtliga därå befintliga anläggningar m. m. efter rörelsens nedläggande försäljas. Härtill torde riksdagens medgivande böra inhämtas.

Inställandet av fabriksdriften lärer lämpligen böra ske först sedan nu inneliggande lager av lufttorkad torv omvandlats till torvpulver och denna produkt levererats för konsumtion. Däremot bör ny torvupptagning givetvis icke vidare äga rum. Enligt vad jag inhämtat, beräknas denna avverkning av inneliggande halvfabrikat taga en tid av 8 à 9 månader. Rörelsen skulle alltså komma att fortsättas till oktober eller november månad 1930. Därefter böra fastigheterna med där uppförda anläggningar avyttras så snart ske kan. Givetvis bör dock försäljningen icke forceras utan ske så, att möjligast fördelaktiga villkor därvid uppnås. Försäljningsvillkoren torde böra underställas Kungl. Maj:ts prövning och godkännande.

I fråga om sättet för återbetalning av det för fabriksanläggningens upprättande beviljade statsanslaget har jag ansett mig böra biträda järnvägsstyrelsens av riksräkenskapsverket tillstyrkta förslag. Detta förslag innebär, att för återbetalningen i första hand skulle användas det belopp, som vid tillverkningens nedläggande finnes avsatt av statens järnvägars driftmedel för amortering av anläggningskostnaden, efter avdrag för vad av nämnda avsättning tagits i anspråk för täckande av den ur järnvägarnas förlagsmedel bestridda delen av kostnaden. Efter berörda avdrag utgjorde det avsatta beloppet, såsom förut omnämnts, vid utgången av år 1929 närmare 355,000 kronor. Genom avsättningar under år 1930 intill tiden för nedläggandet torde summan kunna beräknas stiga med omkring 30,000 kronor till inemot 385,000 kronor. Ytterligare skulle för återbetalningen användas dels till reparationsfond avsatta medel, omkring 100,000 kronor, dels ock det uppskattade realisationsvärdet av fastigheter och anläggningar, omkring 125,000 kronor, eller tillhoppa cirka 225,000 kronor. Härtill kommer den inkomst, som vinnes genom leverans av pulver efter förädling av nu inneliggande halvfabrikat och som torde kunna uppskattas till omkring 25,000 kronor.

Den för återbetalning till förfogande stående totalsumman skulle sålunda kunna uppskattas till omkring 635,000 kronor. Då det anvisade statsanslaget utgjort 1,300,000 kronor, skulle alltså det belopp, för vilket täckning saknas, uppgå till omkring 665,000 kronor. Enligt förslaget skulle sistnämnda belopp påföras statens järnvägars stenkolsförslag. Med utgångspunkt från ett genomsnittligt lager av omkring 350,000 ton skulle ett sådant förfarande medföra en höjning av det bokförda lagervärdet med omkring 1 krona 90 öre per ton. Då stenkolsförslaget för närvarande är bokfört till ett pris av något över 11 kronor per ton och senaste inköpspriset utgjort omkring 21 kronor 50 öre per ton, skulle åtgärden endast i ringa mån närma bokföringsvärdet till den prisnivå, vid vilken nyanskaffning kan beräknas ske.

Därest riksdagen icke uttalar erinran mot vad nu förordats i fråga om återbetalning av det för torvpulverfabriken anvisade statsanslaget, har jag för avsikt att längre fram tillstyrka meddelande av bestämmelser i enlighet med detta förslag. På sätt riksräkenskapsverket förutsatt, bör återbetalningen äga rum sedan efter fabrikationens upphörande försäljning av fastigheterna m. m. kommit till stånd. Först då kan storleken av det belopp, som behöver påföras stenkolsförslaget, exakt angivas. Vid återbetalning av anslaget bör, såsom riksräkenskapsverket framhållit, den del därav som utgått av lånemedel eller 390,000 kronor ställas till riksgäldskontorets förfogande, varefter detta belopp i sinom tid torde komma att redovisas i riksstaten såsom återbetalning av lånemedel. Återstoden av anslaget eller 910,000 kronor bör inlevereras till statskontoret och å riksstatens inkomstsida redovisas bland i anspråk tagna kapitaltillgångar.

Då det av Kungl. Maj:t senast meddelade beslutet om uppehållande av driften vid torvpulverfabriken avser tiden till och med den 31 mars 1930, vill jag slutligen framhålla önskvärdheten av att ett avgörande i den föreliggande frågan äger rum före denna tidpunkt.

På grund av vad jag här anfört får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen medgiva,

att, efter nedläggande av driften vid statens järnvägars torvpulverfabrik vid Hästhagens mosse, till nämnda anläggning hörande mark, byggnader och inventarier må försäljas på villkor, som av Kungl. Maj:t godkännas.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen behagar Hans Kungl. Höghet Kronprinsen-Regenten lämna bifall samt förordnar, att proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar skall avlätas till riksdagen.

Ur protokollet:
Nils Hellenius.